

Jolanta Przyłuska
Dział Zarządzania Wiedzą
Instytut Medycyny Pracy im. prof. dra med. Jerzego Nofera w Łodzi
przyjol@imp.lodz.pl

Rola i zadania bibliotek instytutów badawczych

Streszczenie: Obecnie w Polsce funkcjonuje 115 instytutów badawczych nazywanych wcześniej jednostkami badawczo-rozwojowymi. Większość z nich posiada w swojej strukturze bibliotekę naukową, która gromadzi specjalistyczne zbiory dokumentów, stanowiące często niepowtarzalną wartość dla bardzo wąskich dyscyplin nauki. Biblioteki te służą potrzebom nauki i edukacji, zapewniając dostęp do światowych zasobów informacyjnych oraz do publikacji i wyników badań powstających w macierzystym instytucie badawczym. Biblioteki wykonują też zadania związane z cyfryzacją dokumentów, budują kolekcje cyfrowe, tworzą repozytoria instytucjonalne, przeprowadzają analizy bibliometryczne oraz sprawozdają dorobek publikacyjny instytutów do instytucji centralnych.

Słowa kluczowe: biblioteki specjalistyczne, instytuty badawcze, repozytoria, bazy danych, kolekcje cyfrowe, dorobek publikacyjny

Biblioteki instytutów badawczych

Biblioteki instytutów badawczych to biblioteki działające w obrębie takich instytucji naukowych, które w myśl ustawy o instytutach badawczych¹ są państwowymi jednostkami, wyodrębnionymi pod względem prawnym, organizacyjnym i ekonomiczno-finansowym. Nazwa „instytuty badawcze” została wprowadzona przez ustawy reformujące system nauki w 2010 r. w miejsce kategorii podmiotów nazywanych wcześniej „jednostkami badawczo-rozwojowymi”². Instytuty, podobnie jak podstawowe jednostki organizacyjne uczelni publicznych oraz jednostki organizacyjne Polskiej Akademii Nauk, prowadzą badania naukowe i prace rozwojowe ukierunkowane na ich wdrożenie i zastosowanie w praktyce³.

Instytuty badawcze podlegają pod ministerstwa odpowiednie dla danej dziedziny działalności (tab. 1). Obecnie funkcjonuje 115 instytutów, z których 17 ma status Państwowego Instytutu Badawczego⁴, usytuowanych w różnych regionach kraju; najwięcej z siedzibą w województwie mazowieckim i śląskim (rys. 1). Przy powoływaniu instytutów niezbędna jest też opinia ministra właściwego do spraw nauki. Warto zaznaczyć w kontekście działalności bibliotek, że według ustawy o finansach publicznych, instytuty badawcze inaczej niż uczelnie publiczne i jednostki PAN, nie są zaliczane do sektora finansów publicznych⁵. Mogą

¹Dz.U. 2010 nr 96, poz. 618, art. 1, ust. 1.

²Dz.U. 2010 nr 96, poz. 620, art. 49, ust. 1.

³Dz.U. 2010 nr 96, poz. 615, art. 2, pkt 9, ppkt a-c.

⁴KOSMAŁSKA, J. Zainteresowani zaniepokojeni. *Forum Akademickie* 2016, nr 9, s. 6–7.

⁵Dz.U. 2009, nr 157, poz. 1240, art. 9, ust. 1, pkt 11, 12 i 14.

pozyskiwać przychody własne z prowadzonej działalności, a także zgodnie z ustawą o zasadach finansowania nauki, mogą otrzymywać dotacje budżetowe.

Tab. 1. Wykaz ministerstw wraz liczbą podległych instytutów wg Bazy Instytutów Badawczych [dostęp 12 września 2016]. Dostępny w: <http://www.rgib.org.pl/>.

	Nadrzędny resort	Liczba podległych instytutów
1.	Ministerstwo Cyfryzacji	1
2.	Ministerstwo Edukacji Narodowej	1
3.	Ministerstwo Energii	2
4.	Ministerstwo Gospodarki (obecnie Rozwoju)	20
5.	Ministerstwo Infrastruktury i Budownictwa	8
6.	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	2
7.	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego	1
8.	Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego	2
9.	Ministerstwo Obrony Narodowej	9
10.	Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej	3
11.	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	12
12.	Ministerstwo Rozwoju	28
13.	Ministerstwo Sportu i Turystyki	1
14.	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji	3
15.	Ministerstwo Spraw Zagranicznych	1
16.	Ministerstwo Środowiska	5
17.	Ministerstwo Zdrowia	16
	Razem	115

Instytuty są organizatorami bibliotek, które zgodnie z ustawą o bibliotekach⁶ wliczane są do bibliotek naukowych, stanowiąc istotne wsparcie w realizacji zadań nałożonych na instytucje macierzyste. Prowadzenie badań naukowych i prac rozwojowych wiąże się z tym, że instytuty mogą upowszechniać wyniki badań, wykonywać analizy, opracowywać opinie, ekspertyzy, oceny rozwoju poszczególnych dziedzin nauki z wykorzystaniem wyników badań i osiągnięć nauki światowej. Instytuty prowadzą też i rozwijają dziedziczone bazy danych, prowadzą działalność w zakresie informacji naukowej, działalność wydawniczą, edukacyjną w postaci studiów podyplomowych i doktoranckich oraz szkoleń i kursów doszkalających⁷. Do działalności tej potrzebne jest odpowiednie zaplecze i warunki materialno-techniczne.

Większość instytutów posiada więc własną bibliotekę. Są to biblioteki specjalistyczne, gromadzące zbiory dokumentów powiązanych z zakresem badań jednostek macierzystych. Kolekcjonują książki, czasopisma, normy, patenty, zbiory specjalne stanowiące często niepowtarzalną wartość dla bardzo wąskich dyscyplin nauki. Służą potrzebom nauki i kształcenia, zapewniając dostęp do zewnętrznych zasobów informacyjnych niezbędnych

⁶Dz.U. 1997, nr 85, poz. 539, art. 21, ust. 2, pkt 4.

⁷Dz.U. 2010, nr 96, poz. 618, art. 18, pkt 8.

przy wykonywaniu prac naukowo-badawczych oraz do publikacji wyników badań powstających w macierzystym instytucie badawczym.

Rys.1. Liczba instytutów w poszczególnych województwach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy Instytutów Badawczych [dostęp 12 września 2016]. Dostępny w: <http://www.rgib.org.pl/>

Według ostatnich danych⁸ Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) w 2014 r. w Polsce funkcjonowało 119 instytutów badawczych, a bibliotek instytutowych było 111 (w 2015 r. instytuty miały 113 bibliotek)⁹. Zgromadzony w nich księgozbiór liczył 3217 tys. woluminów, natomiast zbiory specjalne wynosiły 1108 tys. Skorzystało z nich 16 tys. czytelników (rys. 2).

⁸Główny Urząd Statystyczny. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2015*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2015, s. 425–433, [dostęp 2.09.2016]. Dostępny w: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2015.2.10.html#>.

⁹Główny Urząd Statystyczny. *Mały Rocznik Statystyczny Polski*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2016, s. 247–253, [dostęp 2.09.2016]. Dostępny w: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2016.1.17.html>.

Rys. 2. Biblioteki instytutów badawczych, szkół wyższych i jednostek PAN wg GUS.

Źródło: Źródło: opracowanie własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2015*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2015, s. 433, tab. 14 [dostęp 2.09.2016].

Dostępny w: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2015.2.10.html#>.

Historia bibliotek instytutowych

Historia bibliotek instytutowych wiąże się z powstawaniem samodzielnych instytutów naukowych. Wiele z nich ma już długoletnią tradycję. Przykład tworzenia się instytutów medycznych wskazuje, że niektóre zaczęły gromadzić specjalistyczne zbiory piśmiennictwa już prawie 100 lat temu lub w latach 50. ubiegłego wieku – wtedy, gdy tworzono instytuty resortu zdrowia.

Tab. 1. Instytuty podlegające Ministerstwu Zdrowia.

	Nazwa instytutu	Rok utworzenia
1.	Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego Państwowy Zakład Higieny, Warszawa	1918
2.	Centrum Onkologii, Warszawa	1932
3.	Instytut Gruźlicy i Chorób Płuc, Warszawa	1948
4.	Instytut Medycyny Wsi w Lublinie	1951
5.	Instytut Hematologii i Transfuzjologii, Warszawa	1951
6.	Instytut Matki i Dziecka, Warszawa	1951
7.	Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa	1951
8.	Narodowy Instytut Geriatrii, Reumatologii i Rehabilitacji, Warszawa	1951
9.	Narodowy Instytut Leków, Warszawa	1952
10.	Instytut Medycyny Pracy w Łodzi	1954
11.	Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego w Sosnowcu	1954
12.	Instytut Żywości i Żywnienia, Warszawa	1968
13.	Instytut Pomnik – Centrum Zdrowia Dziecka, Warszawa	1975
14.	Instytut Kardiologii, Warszawa	1980
15.	Instytut Centrum Zdrowia Matki Polki w Łodzi	1988
16.	Instytut Fizjologii i Patologii Słuchu, Warszawa	1996

Jak pisał w 1948 r., w Polskim Tygodniku Lekarskim, Ludwik Zembrzuski, trudno wówczas było sobie wyobrazić, aby prowadzenie pracy badawczej, podnoszenie poziomu zawodowego

lekarzy oraz śledzenie postępów wiedzy w innych krajach mogło obejść się bez posiadania własnej pracowni ze zbiorem wielojęzycznych ksiązek i wydawnictw periodycznych¹⁰. Plan sieci bibliotek lekarskich, przedstawiony w 1948 r. przez Stanisława Konopkę, obejmował: Główną Bibliotekę Lekarską, biblioteki akademii medycznych, biblioteki zakładów i klinik akademii medycznych, biblioteki instytutów naukowo-badawczych oraz biblioteki naukowe w szpitalach¹¹. Przyjęto wówczas założenie, że biblioteki te powinny gromadzić i udostępniać zbiory tylko z tej dziedziny, którą zajmuje się dany instytut. Księgozbiór miał mieć przede wszystkim charakter użytkowy, a nie archiwalny, sięgający do 10 tys. woluminów, a personel obsługujący bibliotekę powinien stanowić tylko jeden fachowy bibliotekarz z pomocą najwyżej dwóch osób. Natomiast opracowaniem katalogu alfabetycznego i przedmiotowego powinien kierować lekarz. Dodatkowym zadaniem biblioteki była praca naukowa obejmująca opracowanie bibliografii, katalogów, zbiorów specjalnych oraz zagadnień z historii bibliotekarstwa medycznego i ruchu wydawniczego.

Obecnie zgodnie z danymi GUS z 2014 r. średnia liczba samych ksiązek przypadających na jedną bibliotekę instytutową to około 20 tys. woluminów. Oprócz ksiązek w bibliotekach instytutowych, ważną pozycję stanowią czasopisma naukowe i zbiory specjalne, patenty, normy oraz dostęp do baz i czasopism elektronicznych.

Funkcja informacyjna bibliotek instytutów badawczych

W bibliotekach instytutów badawczych coraz ważniejsze są usługi informacyjne. Gromadzenie ksiązek i czasopism ustępuje zapewnianiu dostępu do baz danych, tworzeniu własnych baz, repozytoriów publikacji instytutowych, cyfryzacji posiadanych zasobów, czy też analizom bibliometrycznym. Istotne staje się wspieranie nauki i zarządzanie wiedzą. W dużym stopniu dotyczy to zasobów informacyjnych własnych, będących wynikiem badań prowadzonych w instytutach.

Zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem o Systemie Informacji o Nauce¹², biblioteki naukowe instytutów badawczych jako przynależne do jednostek naukowych powinny być zarejestrowane w systemie POL-on i aktualizować swoje dane dwa razy w roku. Na podstawie dotychczas zgromadzonych w POL-onie danych widać, że większość z nich korzysta z Wirtualnej Biblioteki Nauki, finansowanej ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, jednocześnie zapewniając swoim pracownikom dostęp do najważniejszych publikacji światowych. W POL-onie znajduje się także informacja o programie bibliotecznym, który wykorzystywany jest do obsługi czytelników. Najczęściej wymieniane są systemy: Sowa, ISIS, WEBLIS, Co-Liber, Horizon, Aleph, MAK, Patron, Libra, Prolib, Mateusz, Symphony lub własny

---

¹⁰ZEMBRZUSKI, L. Biblioteki lekarskie w Polsce. *Polski Tygodnik Lekarski* 1948, t. 3, nr 11, s. 349.

¹¹KONOPKA, S. Biblioteki lekarskie w Polsce – ich rozwój i ich potrzeby. *Polski Tygodnik Lekarski* 1951, t. 6, nr 17, s. 593–597.

¹²Dz.U. 2016, poz. 309.

program autorski. Są też biblioteki, które nie podają informacji o posiadanym systemie komputerowym.

System Informacji o Nauce obejmuje też moduł Polskiej Bibliografii Naukowej (PBN), w którym instytucje naukowe zobowiązane są do sprawozdawania publikacji swoich pracowników. W niektórych instytutach badawczych zadanie to wykonuje właśnie biblioteka, dokumentując tym samym dorobek publikacyjny jednostki. Ten natomiast stanowi podstawę oceny parametrycznej.

Biblioteki instytutów badawczych uczestniczą też w procesie tworzenia bibliotek cyfrowych. Jak wynika z serwisu internetowego Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC), spośród instytutów badawczych swoje zbiory on-line w postaci cyfrowej udostępniają:

- Biblioteka Cyfrowa Instytutu Ekologii Terenów Uprzemysłowionych,
- Biblioteka Cyfrowa Instytutu Geodezji i Kartografii,
- Biblioteka Cyfrowa Instytutu Nafty i Gazu,
- Biblioteka Cyfrowa Instytutu Odlewnictwa,
- Łódzka Regionalna Biblioteka Cyfrowa CYBRA (z kolekcją Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi),
- Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych RCIN (z kolekcją Instytutu Technologii Materiałów Elektronicznych).

Dzięki współpracy z FBC informacja o obiektach udostępnianych w sieci jest precyzyjniej wyszukiwana oraz trafia do Europejskiej Biblioteki Cyfrowej EUROPEANA, promując na całym świecie publikacje powstające w polskich instytutach badawczych. Obok bibliotek cyfrowych, instytutowe zasoby wiedzy mogą być też udostępniane w otwartych repozytoriach. Przykładem repozytorium instytucjonalnego tworzonego przez instytut badawczy jest Repozytorium ECNIS-NIOM. Instytut Medycyny Pracy w Łodzi gromadzi w nim publikacje pracowników powstające na zasadach otwartego dostępu.

Biblioteki instytutów o profilu technicznym współpracują przy tworzeniu bazy danych o zawartości polskich czasopism technicznych – BazTech. Pierwotnie koordynatorem bazy danych był Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy, obecnie natomiast jest nim Politechnika Krakowska. BazTech wpisuje się w ruch otwartej nauki poprzez rejestrowanie pełnych tekstów artykułów i bibliografii załącznikowej. Wśród twórców bazy z instytutów są: Instytut Zaawansowanych Technologii Wytwarzania w Krakowie i Instytut Techniki Budowlanej w Warszawie. Z kolei biblioteki instytutów rolniczych współpracują z Centralną Biblioteką Rolniczą przy tworzeniu Systemu Informacji o Gospodarce Żywnościowej i Systemu Informacji o Badaniach Rolniczych.

Natomiast biblioteki instytutów medycznych wraz z Główną Biblioteką Lekarską, bibliotekami uczelni medycznych i ośrodków PAN współtworzą Centralny Katalog Czasopism Zagranicznych (CKCZ). Katalog zawiera informacje o 6313 tytułach czasopism biomedycznych gromadzonych od 1990 r.

Instytuty badawcze są w posiadaniu dużych zasobów wyników badań. Otwarte udostępnianie ich zalecane jest przy rozliczaniu badań finansowanych ze środków publicznych. Analiza przeprowadzona przez Adama Jachimczyka w 2015 r., na podstawie stron internetowych instytutów badawczych, pokazała, że około 30% instytutów nie udostępnia żadnych danych¹³. Uwzględnienie doświadczeń i potencjału bibliotek instytutów badawczych może być pomocne przy opisie metadanych i deponowaniu danych w odpowiednich do tego celu repozytoriach. Biblioteki instytutów badawczych dzięki wąskiej tematyce zbiorów stanowią cenne zaplecze edukacyjne, wspomagają wykonywanie prac naukowych, inspirują do podejmowania nowych zadań i projektów badawczych. Współpracują z siecią wszystkich bibliotek polskich i zagranicznych w celu udostępniania swoich zbiorów i sprowadzania dokumentów niedostępnych w kraju. Biblioteki te włączają się aktywnie we wszystkie inicjatywy wynikające z rozwoju technologii i zadań stawianych przed instytutami badawczymi.

Bibliografia:

1. Główny Urząd Statystyczny. Mały Rocznik Statystyczny Polski. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2016, s. 247–253, [dostęp 2.09.2016]. Dostępny w: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2016,1,17.html>.
2. Główny Urząd Statystyczny. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2015. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2015, s. 425–433, [dostęp 2.09.2016]. Dostępny w: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2015,2,10.html#>.
3. JACHIMCZYK, A. Otwarte dane badawcze. Casus polskich instytutów badawczych. *Zagadnienia Naukoznawstwa* 2015, t. 4, nr 206, s. 409–424.
4. KONOPKA, S. Biblioteki lekarskie w Polsce – ich rozwój i ich potrzeby. *Polski Tygodnik Lekarski* 1951, t. 6, nr 17, s. 593–597.
5. KOSMALSKA J. Zainteresowani zaniepokojeni. *Forum Akademickie* 2016, nr 9, s. 6–7.
6. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 lutego 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie Systemu Informacji o Nauce. Dz.U. 2016, poz. 309.
7. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. Dz.U. 1997, nr 85, poz. 539.
8. Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych. Dz.U. 2010, nr 96, poz. 618.
9. Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. Przepisy wprowadzające ustawy reformujące system nauki. Dz.U. 2010, nr 96, poz. 620.
10. Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki. Dz.U. 2010, nr 96, poz. 615.
11. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. Dz.U. 2009, nr 157, poz. 1240.
12. ZEMBRZUSKI L. Biblioteki lekarskie w Polsce. *Polski Tygodnik Lekarski* 1948, t. 3, nr 11, s. 349.

Przyłuska, J. Rola i zadania bibliotek instytutów badawczych. *Biuletyn EBIB* [on-line] 2016, nr 6 (168), Biblioteki specjalistyczne - z jakimi problemami się spotykają, jak się zmieniły? [Dostęp 22.10.2016]. Dostępny w: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/464>. ISSN 1507-7187.

¹³JACHIMCZYK, A. Otwarte dane badawcze. Casus polskich instytutów badawczych. *Zagadnienia Naukoznawstwa* 2015, t. 4, nr 206, s. 409–424.